

บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ในการศึกษาเกี่ยวกับแนวความคิดทางการเมืองของบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะ ในระบอบประชาธิปไตย โดยศึกษาจากการถ่ายทอดออกมาทางพฤติกรรมในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง การต่อสู้ทางการเมืองและเป้าหมายทางการเมือง ซึ่งสามารถแสดงออกมาได้หลากหลายรูปแบบความคิด อย่างอิสระเสรีภายใต้กรอบของกฎหมายและสังคม ซึ่งภายใต้ความคิดและพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้น ย่อมส่งผลมาจากหน่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและชบวนการกล่อมเกลாதงสังคม ที่มีอิทธิพลในการที่จะกำหนดรูปแบบความคิดนั้น ๆ ออกมา ในการศึกษานี้มีแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง คือ แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเมือง แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้นำ แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย และแนวความคิดเกี่ยวกับหลักพุทธศาสนาในบางประการ

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเมือง

ความหมายของการเมือง

เมื่อมนุษย์อยู่รวมตัวกันเป็นชุมชน มนุษย์จำเป็นที่จะต้องมีกฎเกณฑ์บางอย่างสำหรับกำหนดพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคล มีการแบ่งหน้าที่กันเป็นผู้ปกครองและผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง มีการจัดสรรอำนาจให้แก่แต่ละบุคคลไปตามหน้าที่ต่าง ๆ ในลักษณะเช่นนี้เอง อริสโตเติล (Aristotle) เรียกมนุษย์ว่าเป็นสัตว์การเมือง (political animal) คือมนุษย์ไม่สามารถอยู่โดยลำพัง โดยไม่มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นไปเสียได้

มีผู้ให้คำนิยามของ คำว่า "การเมือง" (Politics) แตกต่างกันไป ดังนี้

Encyclopedia of Social Sciences ให้ความหมายว่า "การเมือง"

เป็น "คำที่ครอบคลุมถึงขอบเขตทั้งหมดของชีวิตและพฤติกรรมทางการเมือง รวมถึงความสัมพันธ์

ระหว่างรัฐกับปัจเจกบุคคล... การเมืองนั้นรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและหน่วยย่อย ๆ ทางการเมืองของรัฐ และระหว่างรัฐกับรัฐอื่น ๆ"¹

William Bluhm ได้ให้ความหมายว่า "การเมืองเป็นกระบวนการทางสังคมที่มีลักษณะสำคัญของกิจกรรมการแข่งขันและการร่วมมือกันในการใช้อำนาจและนำไปสู่การตกลงตัดสินใจของกลุ่ม"²

David Easton กำหนดความหมายของการเมือง หมายถึง "การจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคมอย่างมีอำนาจ"³

Harold D. Lasswell ให้ความหมายของการเมืองว่า การศึกษาเรื่องการเมือง คือ "การศึกษาเรื่องของอิทธิพลและการมีอิทธิพล"⁴

R.A. Dahl ให้ความหมายว่า "ระบบการเมือง คือ รูปแบบที่แน่นอนของสัมพันธภาพของมนุษย์ซึ่งเกี่ยวข้องกับขอบเขตของการควบคุม (control), อิทธิพล (influence) อำนาจ (power) หรืออำนาจหน้าที่ (authority)"⁵

จากคำนิยามทางการเมืองของนักรัฐศาสตร์ จะเห็นได้ว่า การเมืองจะมีลักษณะดังนี้ คือ 1. การเมืองเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ของกลุ่มคน 2. การเมืองเป็นเรื่องของการ

¹Encyclopedia of the Social Sciences (Canada: The Macmillan Company, 1950), pp. 224-225.

²William Bluhm, Theories of the Political System (Englewood Cliffs, N.J.,: Prentice-Hall, Inc, 1965), p. 5.

³David Easton, The Political System (New York: S.W., 1971), pp. 129-131.

⁴Harold D. Lasswell, Politics: Who gets what, when how (New York: Meridian, 1958), p. 132.

⁵R.A. Dahl, Modern Political Analysis (Englewood Cliffs, N.J.,: Prentice-Hall, Inc., 1965), pp.9-10.

จัดสรรแบ่งปันคุณค่าต่าง ๆ โดยมีการใช้อำนาจ อำนาจหน้าที่ หรือ อิทธิพล เพื่อการยอมรับในการจัดสรรแบ่งปันนั้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอให้คำนิยามของการเมืองว่าหมายถึง "กระบวนการความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันคุณค่าต่าง ๆ ในสังคม โดยมีการใช้อำนาจ อำนาจหน้าที่ หรืออิทธิพล เพื่อการยอมรับในการจัดสรรแบ่งปันนั้น"

ความคิดทางการเมือง

เมื่อมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง มนุษย์จึงต้องรักษากฎเกณฑ์ แบบแผน พฤติกรรมบางอย่างไว้ เพื่อธำรงรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชน แต่เมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์มักจะถามคำถามที่ว่ากฎหรือข้อบังคับที่มีอยู่นั้น มีความเหมาะสมหรือไม่กับสถานการณ์ในขณะนั้น นั่นคือจะเริ่มสงสัยกับกฎข้อบังคับเดิม เพื่อที่จะตอบคำถามดังกล่าว มนุษย์จะตั้งคำถามขึ้นมาเพื่อหาคำตอบให้กับตนเองว่า สิ่งที่ดีนั้นคืออะไร การศึกษาเรื่องการเมืองจึงเกิดขึ้นตรงจุดนี้ Leo Strauss กล่าวถึงกิจกรรมทางการเมืองทุกประเภทว่าจะมีลักษณะเด่น 2 ประการ คือ ความต้องการที่จะธำรงรักษาสถานการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดไว้ หรือไม่ก็เปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้น ๆ⁶

ผู้ที่ตั้งคำถามถึงสิ่งที่ดีในสังคม และตรวจสอบความคิดเก่า กฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ และเสนอความคิดใหม่ขึ้นมา นั้น เราเรียกว่าเป็น "นักคิด" นักคิดแต่ละคนจะมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เขาอยู่ในขณะนั้น สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช มีความเห็นว่า

นอกจากความคิดทางการเมืองจะเป็นระบบความคิดที่สะท้อนความคิดเห็นทางการเมือง หรือเป็นแนวทางปฏิบัติที่ผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนหรือโจมตีสถาบันใดสถาบันหนึ่ง บางครั้งอาจมีลักษณะเป็นจินตนาการหรืออุดมคติ และสนใจในการวินิจฉัยเชิงคุณค่า ความคิดทางการเมืองไม่ได้เกิดขึ้น

---

⁶ Leo Strauss, What is Political Philosophy? (Illinois: The Free Press, 1959), p. 10.

ลอย ๆ ตัดขาดจากสังคม แต่จะเป็นผลที่ได้รับจากประสบการณ์ และการสังเกตการณ์
ความเป็นไปของสังคม อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัย และต้องการเผยแพร่
ความคิดนั้น ๆ ให้มวลชนรับรู้และปฏิบัติตาม จึงมักมีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ
อุดมการณ์ทางการเมือง⁷

เอ็ม เจ. ฮาร์มอน ได้ให้คำนิยามความคิดทางการเมืองว่า

ความคิดทางการเมืองเป็นการพยายามอธิบายอ้างอิงหรือวิพากษ์วิจารณ์ด้าน
ต่าง ๆ ของสัมพันธภาพทางการเมือง กล่าวคือ สัมพันธภาพระหว่างผู้ที่ปกครองกับ
ผู้ที่ถูกปกครอง ดังที่เราจะได้เห็นเรื่องต่าง ๆ มากมายมหาศาลอยู่ในหัวข้อเรื่องนี้
สมาชิกสังคมทุกคนได้รับผลกระทบกระเทือนจากสัมพันธภาพเหล่านี้ เขาได้รับอยู่
แล้วเสมอมา และจะได้รับอยู่ต่อไปเสมอ เขาอาจให้ความสนใจต่อเรื่องราวมาก
หรือเพียงเล็กน้อย แต่เขาย่อมไม่อาจจะหนีข้อเท็จจริงที่ว่า สิ่งที่เขาเป็นอยู่และสิ่ง
ที่เขากระทำ เป็นเรื่องที่กำหนดขึ้นส่วนใหญ่ทีเดียว โดยระบบการเมืองที่ตนประกอบ
เป็นส่วนหนึ่ง และพื้นฐานของระบบการเมืองก็คือ ความคิดทางการเมือง⁸

ตามทัศนะของเอ็ม เจ. ฮาร์มอน ความคิดทางการเมืองมีจุดประสงค์ในการนำมา
ใช้เพื่อป้องกันหรือโจมตีการกระทำหรือสถาบันทางการเมือง โดยมีกฎทั่วไป 2 ประการในการ
ประเมินความคิดทางการเมือง คือ

⁷ สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย
(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 4.

⁸ เอ็ม เจ. ฮาร์มอน, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตจนถึงปัจจุบัน, แปลโดย
เสน่ห์ จามริก (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2510), หน้า 1-2.

1. ความถูกต้องสมบูรณ์ของทฤษฎีการเมืองหนึ่ง ๆ มีส่วนสัมพันธ์อยู่กับสภาพแวดล้อมที่ทฤษฎีนั้นคิดกันขึ้นมา สัมพันธภาพระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ซึ่งปรากฏจากการก่อตั้งสถาบันการเมืองอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะพร้อมกับหลักอุดมการณ์พื้นฐานนั้น อาจจะเหมาะสมกับภาวะอย่างหนึ่งโดยสมบูรณ์ แต่อาจไม่เหมาะสมเลยกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างออกไป

2. ความคิดทางการเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้ออ้างอิงทางศีลธรรม และข้อแตกต่างในความเห็นเรื่องจริยธรรมอาจมีได้อย่างกว้างขวาง นักคิดทางการเมืองส่วนมาก ซึ่งเราจะศึกษากัน พยายามคิดทฤษฎีอันจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีสำหรับบุคคล ข้อสรุปของนักทฤษฎีส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับทัศนะของเขาในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ คนโดยธรรมชาติเห็นแก่ตัวหรือว่าเห็นแก่ผู้อื่น คนฉลาดหรือโง่ มีนิสัยระรานหรือฉลาดหรือขี้ตื่น คำถามที่สำคัญขึ้นไปคือว่า คนเราเสมอหรือไม่เสมอกัน ถ้าหากเสมอกันแล้ว ความเสมอภาคของคนจะแสดงออกให้ประจักษ์ในทางใด^๑

Eugene J. Meehan มีความเห็นว่า "ความคิดทางการเมืองเป็นเรื่องของความคิดเห็นเชิงประเมินค่าทางการเมือง ซึ่งบางครั้งก็ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองที่เป็นจริง หรืออาจเป็นความคิดเห็นที่ยากแก่การทำให้เป็นจริงก็ได้ แม้ว่าการศึกษาความคิดทางการเมืองจะเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางการเมืองในระดับหนึ่งก็ตาม"^{๑๐}

Leo Strauss มีความเห็นว่า "ความคิดทางการเมือง คือการสะท้อนความคิดหรือความหมายใด ๆ ที่มีความสำคัญทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นความเห็นหรือจินตนาการที่เป็นหลักเบื้องต้นทางการเมือง โดยมีเจตนาเพื่อสนับสนุนหรือป้องกันความคิดและความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเป็นความสนใจเฉพาะในกฎเกณฑ์ หรือนโยบายทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง"^{๑๑}

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1-14.

^{๑๐} Eugene J. Meehan, Contemporary Political Thought: A Critical Study (Home Wood, Illinois: The Dorsey Press, 1967), pp. 1-2.

^{๑๑} Leo Strauss, What is Political Philosophy: A Critical Study (Home Wood, Illinois: The Dorsey Press, 1967), pp. 1-2.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ มีทัศนะเกี่ยวกับความคิดทั้งหลายของมนุษย์ว่า "ความคิดทั้งหลาย รวมทั้งความคิดทางการเมือง มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในสังคมหนึ่ง ๆ เสมอ กล่าวคือ ความคิดและสิ่งแวดล้อมในสังคม ต่างปรุงแต่งซึ่งกันและกันตลอดเวลา ความคิดจึงไม่ได้เป็นภาพที่หยุดนิ่ง และยังเป็นส่วนหนึ่งที่จะกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย"¹²

จากความหมายต่าง ๆ ของความคิดทางการเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยขอประมวลความหมายของความคิดทางการเมืองว่า "ความคิดทางการเมืองคือระบบความคิดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเมือง คือการแบ่งปันคุณค่าต่าง ๆ ในสังคมโดยความสัมพันธ์ทางอำนาจ ลักษณะของความคิดทางการเมืองเป็นการวินิจฉัยเชิงประเมินค่า (value judgement) โดยมีจุดประสงค์เพื่อสนับสนุน ป้องกัน หรือโจมตีความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง หรือสถาบันหนึ่ง และเผยแพร่ความคิดทางการเมืองนั้นให้มวลชนรับรู้และปฏิบัติตาม"

ด้วยเหตุที่ความคิดทางการเมืองไม่อาจอยู่ลอย ๆ ตัดขาดจากสังคมได้ อิทธิพลจากสภาพของสังคม ย่อมมีผลต่อการก่อรูปความคิดทางการเมืองของนักคิดทางการเมือง ในขณะเดียวกัน ปัจจัยส่วนตัวของนักคิด ได้แก่ ภูมิหลัง, ประสบการณ์, การศึกษา, นิสัย และสิ่งแวดล้อม ย่อมเป็นปัจจัยที่กำหนดแนวความคิดทางการเมืองอีกส่วนหนึ่งด้วย ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคลของท่านพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้แก่ ภูมิหลัง, การศึกษา, ประสบการณ์ รวมทั้งปัจจัยสภาพแวดล้อม และสถานการณ์ทางสังคมและการเมือง ในขณะที่ท่านเสนอความคิดออกมาด้วย

ความคิดทางการเมืองและสภาพแวดล้อมทางสังคม เป็นสิ่งที่ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตลอดเวลา เมื่อนักคิดได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ทางสังคมและการเมือง เป็นส่วนหนึ่งในการก่อรูปความคิดแล้ว ขณะเดียวกัน ความคิดทางการเมืองของนักคิดย่อมมีอิทธิพลหรือผลกระทบต่อสถานการณ์ทางสังคมและการเมืองด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะศึกษาผลกระทบ

---

¹²นิธิ เอียวศรีวงศ์, "การศึกษาประวัติความคิดของไทย," วารสารธรรมศาสตร์ 11, (ธันวาคม 2525) : 42-48.

ของความคิดทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่มีต่อสังคมไทยและการเมืองไทยอีก ประเด็นหนึ่ง

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง

การศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางการเมืองนั้น ได้เกิดมาเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่สมัยยุคของนักปราชญ์การเมืองในยุคแรก ๆ ซึ่งสนใจศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองในฐานะที่เป็นกระบวนการในการเตรียมบุคคลให้พร้อม สำหรับการที่จะเป็นพลเมือง (citizenship) ที่ตรงกับความต้องการของรัฐนั้น ๆ ด้วยวิธีการสร้างค่านิยม (value) และความมีอรรถาสัยเริ่มแรก (predisposition) ที่สอดคล้องไปในแนวทางของรัฐ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากผลงานเรื่องอุดมรัฐ (The Republic) ของเพลโต (Plato) ซึ่งได้กล่าวถึงการให้การศึกษาและประสบการณ์แก่ เด็ก ซึ่งเพลโตได้กล่าวถึงค่านิยมของพลเมืองว่ามีความเกี่ยวพันกับความเป็นระเบียบการมีเสถียรภาพของสถาบันทางการเมืองและ อริสโตเติล (Aristotle) ได้กล่าวถึงการให้การศึกษาทางการเมือง (political socialization)¹³ ว่าเป็นกระบวนการในการที่จะสร้างค่านิยมทางการเมือง (political values) และอรรถาสัยในทางการเมือง (political disposition) ที่สำคัญ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้มีรากฐานการศึกษา ที่เกี่ยวข้องกับวิชาทางมนุษยวิทยา จิตวิทยาสังคมและสังคมวิทยา เป็นต้น ซึ่งได้มุ่งเน้นถึงกระบวนการ (socialization) ดังกล่าวว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้เด็กยอมรับเอากฎเกณฑ์มาตรฐานของสังคมที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดในสังคมนั้น ๆ¹⁴

¹³ คำว่า political socialization นั้นมีนักวิชาการได้ใช้คำภาษาไทยในหลายลักษณะเช่น การอบรมกล่อมเกล่าทางการเมือง สังคมประเพณีการเมือง การรับรู้หรือขัดเกล่าทางการเมือง เป็นต้น

¹⁴ Richard E. Dawson and Kenneth, Political Socialization (Boston : Little Brown, 1969), pp. 6-7.

อาจกล่าวได้ว่า การเรียนรู้ดังกล่าวนี้มีความสำคัญต่อการสร้างแนวทางหรือแบบแผนให้กับประชาชนในสังคมนั้น ๆ ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม และมีนักวิชาการบางท่านถึงกับวิเคราะห์ว่ากระบวนการเรียนรู้ทางสังคมนี้อาจถูกนำไปใช้ในทางการเมืองในฐานะที่เป็นเครื่องมือทางการเมืองได้

ความหมายของการเรียนรู้ทางการเมือง

สำหรับความหมายของการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) นี้มีนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ได้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ซึ่งอาจนำมากล่าวในที่นี้เฉพาะที่ผู้ศึกษาวิจัยเห็นว่ามีความสำคัญและน่าสนใจ ดังนี้

เกเบรียล เอ. อัลมอนต์ และ จี. บิงแฮม เพาเวลล์ ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) ว่าเป็นกระบวนการที่นำมาซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแก่ประชาชน นั้นหมายถึงว่าการเรียนรู้ทางการเมืองเป็นกระบวนการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือลักษณะวัฒนธรรมทางการเมือง¹⁵ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในขั้นของการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) ซึ่ง อัลมอนต์ และ เพาเวลล์ ได้เน้นถึงว่าการเรียนรู้ทางการเมืองก็อาจก่อให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองใหม่ที่ ยังไม่เคยมีมาก่อนให้เกิดขึ้นได้¹⁶ และ อัลมอนต์ ได้วิเคราะห์ระบอบการเมืองแบบโครงสร้างและหน้าที่ (structural - functional approach) โดยจัดการเรียนรู้ทางการเมือง

¹⁵Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell, Jr., Comparative Politics : A Developmental Approach (Boston : Little, Brown, 1966), p. 64-72.

¹⁶Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell (eds), Comparative Politics Today : A World View (Boston : Little, Brown, 1980), p. 36.

เป็นหน้าที่ (function) หนึ่งของระบบการเมือง ซึ่งมีหน้าที่ป้อนเข้าสู่ระบบการเมือง (input function) หรือมีหน้าที่บำรุงรักษาระบบให้คงอยู่ (system maintenance function) และ อัลมอนต์ ก็ได้ตั้งสมมติฐานว่าในแต่ละระบบการเมืองจะมีการสืบทอดวัฒนธรรม และ โครงสร้างของระบบการเมืองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการสืบทอดดังกล่าวนี้จะทำได้ โดยผ่านการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization)¹⁷

เดวิด อี. แอปเตอร์ (David E. Apter) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ทางการเมืองว่าเป็นกระบวนการที่ดำเนินการที่มีขั้นตอนและติดต่อกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การเรียนรู้ชีวิตทางสังคมการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนชั้นนำ จะมีทัศนคติอย่างไร ค่านิยมและบุคลิกภาพอย่างไรขึ้นอยู่กับนโยบายการศึกษาด้วย ที่จะนำการเรียนรู้ของบุคคลไปในแนวทางใด¹⁸

ทินพันธ์ นาคะตะ ก็ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ทางการเมืองว่าเป็นกระบวนการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งกระทำติดต่อกันและเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองแต่ในสถาบันการเรียนรู้ทางการเมืองนั้น ก็เป็นไปได้ทั้งการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับการเมืองและที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง แต่สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลต่อทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมือง รวมทั้งการเรียนรู้ทัศนคติการเมืองและการมีพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพทางการเมืองด้วย¹⁹

¹⁷Gabriel A. Almond, "A Functional Approach to Comparative Politics" in Gabriel A. Almond and James S. Coleman (eds), The Politics of the Developing Areas (Princeton : Princeton University)

¹⁸David E. Apter, The Politics of Modernization (Chicago : The University of Chicago Press, 1965), p. 145.

¹⁹Thinapan Nakata, The Problem of Democracy in Thailand (Bangkok : Praepittaya, 1957), p. 88. อ้างใน พรศักดิ์ พ่วงแก้ว และ สายทิพย์ สุกดีพันธ์, การเมืองของเด็ก (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า 19.

กระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง

สำหรับกระบวนการก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางการเมืองนั้น ได้มีนักวิชาการได้ให้คำอธิบายไว้ดังนี้

ลูเซียน ดับบลิว พาย (Lucian W. Pye) ได้แบ่งกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ²⁰

ขั้นตอนที่ 1 เป็นขั้นตอนเริ่มแรกสุดที่คนเกิดมาจะได้รับการเรียนรู้ ชัดเจนหรือมีความโน้มเอียงเข้าสู่ความมีสภาพเป็น "มนุษย์ในสังคม" ขั้นตอนนี้ลักษณะที่มีอิทธิพลมากที่สุดในฐานะที่เป็นตัวการในการเรียนรู้ทางสังคม (socializing agents) ก็คือสถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา จุดประสงค์สำคัญสำหรับขั้นตอนนี้คือ ตัวการที่จะให้การอบรมเพื่อชี้แนวทางให้มนุษย์เรียนรู้วิธีการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่น ดังนั้นจึงเป็นขั้นตอนพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (socialization)

ขั้นตอนที่ 2 เป็นขั้นตอนที่มนุษย์เริ่มมีเอกลักษณ์ส่วนบุคคล (personal identity) ในขั้นตอนนี้เริ่มมีการพัฒนาไปสู่การมีพื้นฐานความรู้และความเชื่อ (cognitive process) และนอกจากนั้นประสบการณ์เริ่มเข้ามามีอิทธิพลหล่อหลอมภายในจิตใจที่สำคัญและยังไปมีส่วนกำหนดเป็นโครงสร้างบุคลิกภาพขั้นมูลฐานของมนุษย์นั้นด้วย

²⁰ Lucian W. Pye, Politics, Personality, and Nation Building : Burmese Search for Identity (New Haven : Yale University Press, 1985), pp. 44-48.

ขั้นตอนที่ 3 เป็นขั้นตอนที่เริ่มเข้าสู่กระบวนการขัดเกลาและเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization process) มนุษย์ที่ผ่านมาถึงขั้นตอนนี้จะเริ่มมีความสำนึก (awareness) ในสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องในทางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองเริ่มผ่านเข้ามาทางตัวการในการเรียนรู้ทางการเมือง (political socializing agents) และเป็นผลกระทบต่อการรับรู้ (perceptual screen) และหลอหล่อมทำให้เกิดบุคลิกภาพทางการเมืองขึ้นในตัวของมนุษย์และทำให้เกิดความคิด พิจารณาวิเคราะห์ในทางการเมืองขึ้น

ขั้นตอนที่ 4 ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง ได้สร้างความรู้สึกริเริ่มคิดในทางการเมือง จนกระทั่งทำให้มนุษย์เกิดความกระตือรือร้น (active) ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมและมีบทบาททางการเมือง ซึ่ง พาย เรียกว่า ขั้นตอนการเลือกสรรบุคคลทางการเมือง (political recruitment)

ริชาร์ด อี. ดอร์สัน และ เคเนต พรีวิตท์ ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง จึงเกิดขึ้นได้ใน 2 กรณี คือ

- 1) เป็นการเรียนรู้ทางการเมืองที่เกิดขึ้นโดยตรง เช่น การอบรมสั่งสอน ซึ่งมีระยะเวลาที่แน่นอน มีการวางแผน การจัดเป็นหลักสูตรตลอดจนกำหนดวิธีการต่าง ๆ ใช้
- 2) เป็นการเรียนรู้ทางการเมือง ที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจหรือไม่เป็นทางการ ซึ่งอาจได้ความรู้มาจากกลุ่มเพื่อน กลุ่มสมาคม ครอบครัว โรงเรียนหรือจากการพบปะพูดคุยและร่วมสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างกลุ่ม เป็นต้น โดยไม่มีการวางแผนหรือวางหลักสูตรไว้ล่วงหน้า และ ดอร์สัน กับ พรีวิตท์ ก็ได้แบ่งขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง เป็น 4 ขั้นตอน คือ²¹

²¹Richard E. Dawson and Kenneth Prewitt, Political Socialization p. 63-64.

ขั้นตอนแรก เป็นการลอกเลียนแบบ (imitation) เป็นขั้นตอนการเลียนแบบรับเอาสิ่งต่าง ๆ มายึดถือเป็นของตน เช่น การเลียนแบบทัศนคติ ค่านิยม พฤติกรรมจากบุคคลที่อยู่ใกล้ เป็นต้น

ขั้นตอนที่สอง เป็นขั้นการขัดเกลา (anticipatory socialization) เป็นการระดมทางสังคม (mobilization) ให้เริ่มสนใจในทางการเมือง

ขั้นตอนที่สาม เป็นขั้นการเรียนรู้ทางการเมืองโดยตรง (political education) ผลการสอนทางการเมือง จากสถาบันทางสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน หรือสถาบันทางการเมือง เป็นต้น

ขั้นตอนที่สี่ เป็นขั้นที่บุคคลมีประสบการณ์การเรียนรู้ทางการเมืองมากขึ้น จนพอที่จะตัดสินใจเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้

ตัวการในการเรียนรู้ทางการเมือง

การเรียนรู้ทางการเมืองจะเกิดขึ้นโดยผ่านสถาบันและตัวการต่าง ๆ กัน บางตัวการก็มีบทบาทแน่ชัดเพื่อการสร้างการเรียนรู้ทางการเมือง เช่น การสอนวิชาหน้าที่พลเมืองในโรงเรียน แต่บางตัวการก็มีบทบาทให้การเรียนรู้ทางการเมืองโดยทางอ้อม เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ

ตัวการในการเรียนรู้ทางการเมืองที่สำคัญ ได้แก่

1. ครอบครัว ครอบครัวเป็นโครงสร้างที่ทำหน้าที่ให้การเรียนรู้ทางการเมือง โครงสร้างแรกที่บุคคลจะได้พบ อัลมอนต์และนาเวลล์ เห็นว่า ครอบครัวเป็นตัวการในการเรียนรู้ทางการเมืองที่มีอิทธิพลสูง และต่อเนื่องเป็นระยะยาว ทั้งโดยตรงและทางอ้อม อิทธิพลที่สำคัญของครอบครัว คือ การสร้างทัศนคติต่ออำนาจ กล่าวคือ ภายในครอบครัวจะมีลักษณะ collective decision ซึ่งมีลักษณะเป็นการใช้อำนาจ (authoritative) ในทัศนะของเด็ก เนื่องจากการไม่ปฏิบัติตาม หรือ ไม่เชื่อฟังจะนำไปสู่การถูกลงโทษ ดังนั้น ประสบการณ์ของเด็กเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในครอบครัวจะส่งผลต่อ ความรู้สึก

มีความสามารถทางการเมือง (political competence) สร้างทักษะเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง และนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองในอนาคต ถ้าเด็กถูกอบรมสั่งสอนให้มีพฤติกรรมแบบยอมรับเชื่อฟัง ก็อาจทำให้เด็กนั้นมีพฤติกรรมทางการเมืองแบบ subjective ในอนาคต นักวิชาการบางคนเห็นว่า ในครอบครัวที่มีการพูดคุยถกเถียงปัญหาทางการเมือง จะทำให้เกิดรูปแบบการเรียนรู้ทางการเมืองที่จะพัฒนาให้เด็กมีความรู้สึกรู้สึกมีความสามารถทางการเมือง และมีความผูกพันกับหน้าที่ทางการเมือง (political obligation)

นอกจากนี้ ครอบครัวยังมีบทบาทในการก่อรูปของทัศนคติทางการเมืองในอนาคตของเด็กด้วย โดยเริ่มจากการสร้างความรู้สึกรู้สึกกำหนดระบุ (identification) ตนเองและบุคคลอื่น ๆ เข้ากับกลุ่มเชื้อชาติ กลุ่มภาษา ศาสนา ชนชั้นทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ ฯลฯ สร้างให้เกิดการยอมรับต่อค่านิยมต่าง ๆ ตลอดจนกำหนดแนวทางในความคาดหวังด้านอาชีพและเศรษฐกิจด้วย

2. สถาบันทางการศึกษา โดยทั่วไป บุคคลที่มีการศึกษาสูงจะตระหนักถึงความเกี่ยวข้องและผลกระทบจากรัฐบาลที่มีต่อตนเอง จะมีความสนใจทางการเมือง มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทางการเมือง และอาจเข้ามามีส่วนในกิจกรรมทางการเมืองในขอบเขตที่กว้างขวางกว่าบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า สถาบันการศึกษาจะทำให้เด็กและเยาวชนมีความรู้เกี่ยวกับโลกการเมืองและบทบาททางการเมืองของตน เด็กจะได้เรียนรู้ถึงสถาบันทางการเมือง และความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในระบบการเมืองที่ชัดเจนมากกว่าการรับรู้ด้วยความรู้สึกทางอารมณ์แต่เพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ สถาบันการศึกษายังมีบทบาทในการส่งผ่านค่านิยมและทัศนคติของสังคมอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างทัศนคติเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางการเมืองที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และความผูกพันกับสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของระบบการเมือง เช่น ธงชาติ เพลงชาติ

3. กลุ่มเพื่อน (peer group) ซึ่งอาจหมายถึง กลุ่มเพื่อนของเด็ก กลุ่มทำงานเล็ก ๆ สมาชิกของกลุ่มเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กันอย่างเสมอภาคและใกล้ชิดกัน บุคคลจะรับเอาทัศนคติและความคิดเห็นของเพื่อนเป็นของตนเอง อาจเนื่องจากการยอมรับนับถือ หรือความต้องการที่จะเหมือนเพื่อนในกลุ่ม กลุ่มเพื่อนนี้จะมามีบทบาทต่อการเรียนรู้ทางการเมือง โดยกระตุ้นหรือจูงใจ หรือกดดัน ให้สมาชิกมีทัศนคติและพฤติกรรมที่กลุ่มยอมรับอยู่

4. กลุ่มอาชีพ เป็นกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งผูกพันกันด้วยอาชีพ การงาน เช่น สหภาพแรงงาน สมาคมวิชาชีพ ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้จะเป็นตัวการในการถ่ายทอด ข่าวสารและความเชื่อถือ เมื่อบุคคลหนึ่งจัดตนเองเข้าร่วมกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ก็จะยอมรับต่อ บรรทัดฐานของกลุ่ม และจะมีการประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ ในแนวทางเพื่อประโยชน์ของกลุ่มที่ตน สังกัดอยู่ กลุ่มที่มีขนาดใหญ่ มีความเหนียวแน่น และมีความจงรักภักดีสูง ก็จะมีบทบาทใน การสร้างและปลูกฝังค่านิยมทางการเมืองแก่สมาชิกมากขึ้น

5. สื่อมวลชน ในสังคมสมัยใหม่ มีการแพร่กระจายของข่าวสารทางการเมือง และข่าวสารอื่น ๆ ได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากความก้าวหน้าของวิทยาการในด้านการสื่อสาร ในกระบวนการส่งผ่านข่าวสารนั้น นอกจากสื่อมวลชนจะมีบทบาทในการกระจายข่าวสารแล้วยัง มีบทบาทในการส่งผ่านค่านิยม ความเชื่อที่สำคัญ ๆ ในสังคมทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม และ ยังสามารถสร้างความรู้สึกทางอารมณ์ที่มีอิทธิพลต่อการวางรูปแบบความเชื่อทางการเมืองอีกด้วย

6. การเข้าเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองโดยตรง ทั้งโดยผ่านพรรคการเมืองกลุ่ม ผลประโยชน์ ตลอดจนการติดต่อกับผู้ใช้อำนาจทางการเมืองในระดับต่าง ๆ พรรคการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์จะเป็นช่องทางให้ประชาชนได้มีความรอบรู้เกี่ยวกับการเมือง ได้มีความ สนใจทางการเมือง และจะมีความพยายามในการถ่ายทอดให้ประชาชนทั่วไปยอมรับและเห็น ด้วยกับทัศนคติ ค่านิยม และอุดมการณ์ของพรรคทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

ความหมายของผู้นำ

Roderick Bell ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นผู้ซึ่งอยู่ในอำนาจหรือในตำแหน่งที่ ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนนั้น เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของตนเอง

และสมาชิกของชุมชน²²

T.N. Whitehead กล่าวว่าผู้นำคือบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากคนอื่น ๆ ในกลุ่ม และเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ สามารถชี้แนะทางให้ผู้อื่นทำตาม โดยผู้ตามให้ความเชื่อฟัง²³

John M. Pfiffner และ Robert V. Presthus ได้ให้ความหมายของผู้นำในเชิงปฏิบัติว่า เป็นผู้ที่บริหารงานของกลุ่มโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวก การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอม และการประสานงาน สำหรับการศึกษากลุ่มพฤติกรรมนั้น จะเน้นความสำคัญของภาระหน้าที่ของผู้นำเกี่ยวกับการวินิจฉัยสั่งการเป็นส่วนใหญ่ พฤติกรรมของผู้นำดำเนินไปได้ก็โดยอาศัยอำนาจหน้าที่และอำนาจบารมีเป็นเครื่องมือ ทั้งในลักษณะที่เป็นแบบพิธีการ (formal) และไม่เป็นพิธีการ (informal) ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดพลังร่วมของกลุ่ม มุ่งให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้²⁴

---

²²Roderick Bell, David V. Edwards and R. Harrison Wagner, Political Power : A Reader in Theory and Research (New York : The Free Press, 19669), p. 112.

²³T.N. Whitehead, Leadership in Free Society (Cambridge : Harvard University Press, 19663), p. 68.

²⁴John M. Pfiffner and Robert V. Presthus, Public Administration (Eaglewood Cliffs, New Jersey : Prentice - Hall Inc., 1965), p. 350.

Raymond J. Burby กล่าวว่าผู้นำคือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเอง สามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้²⁵

ธรรมรส โชติบุญขร ได้ให้ความหมายผู้นำว่า เป็นบุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นมาหรือได้รับการยกย่องขึ้นมาให้เป็นหัวหน้า มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและอาจชักพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชน ไปในทางดีหรือชั่วได้²⁶

สำเร็จ สิงหะวาระ กล่าวว่า ผู้นำคือ สัญลักษณ์ (symbol) แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นผู้รับฝากไว้ (depository) ซึ่งปณิธานและความหวังของประชาคม ผู้นำจึงเป็นเงา (image) หรือภาพสะท้อน (projection) ของประชาคม²⁷

กล่าวโดยสรุป ผู้นำก็คือบุคคลใดก็ตามที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่มหรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ในการที่จะบันดาลให้จุดมุ่งหมายบรรลุผลสำเร็จเร็วขึ้น ก็อยู่ที่ความสามารถในการควบคุมและระดมการสนับสนุนจากประชาชนอย่างแพร่หลายและทั่วถึง

²⁵ Raymond J. Burby, Foundamental of Leadership (Readings, Massachusetts Addison : Wesley Publishing Co., 1972), p. 43.

²⁶ ธรรมรส โชติบุญขร, มนุษยสัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, 2519), หน้า 131.

²⁷ สำเร็จ สิงหะวาระ, ประมุขศิลป์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จักรวัฒนา, 2506), หน้า 48.

ลักษณะของผู้นำ

ลักษณะของผู้นำได้มีผู้ศึกษาไว้มากมาย เป็นหลักกว้าง ๆ ส่วนใหญ่ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ เน้นถึงคุณสมบัติอันเลิศของผู้นำ และผู้นำแต่ละคนก็จะมีคุณสมบัติพิเศษแตกต่างกันออกไป ดังนั้น การศึกษาลักษณะของผู้นำ ก็จะเป็นการช่วยชี้ให้เห็นพฤติกรรมของผู้นำและการดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ที่ผู้นำนั้นพึงมีต่อองค์กรได้เป็นอย่างดี ซึ่ง ชูบ กาญจนประกร ได้จำแนกลักษณะของผู้นำโดยพิจารณาจากลักษณะวิธีการใช้อำนาจ เป็น 3 แบบ กล่าวคือ²⁰

ก) ผู้นำแบบอัตตานิยม (autocratic leaders) เป็นผู้นำที่ถืออำนาจเป็นใหญ่ มีลักษณะถือตัว เชื่อมมั่นในตนเองมาก บริหารงานและกำหนดนโยบายโดยใช้อารมณ์และอำนาจวางท่าใหญ่โต ไม่ให้เกียรติคนอื่น ใช้อำนาจเป็นที่ตั้ง เน้นสมรรถภาพของการทำงานของตนเอง และต้องการขยายอำนาจของตนออกไปในทุกวิถีทาง

ข) ผู้นำแบบเสรีนิยม (laissez - faire leaders) เป็นผู้นำที่ใช้อำนาจในการควบคุมการบริหารแต่น้อย บรรดาผู้ใต้บังคับบัญชาต่างก็มีเสรีภาพที่มีเสรีในการที่จะวินิจฉัยสั่งการ มาตรฐานการปฏิบัติงานหรือระบบการจัดงานไม่คำนึงถึงหลักการหรือกฎเกณฑ์เท่าใด การกำหนดนโยบายไม่มีความแน่นอน ขาดความริเริ่มและไม่มีการประชุมผลงานเพื่อหาแนวทางแก้ไขแต่อย่างใด

ค) ผู้นำแบบประชาธิปไตย (democratic leaders) ถือว่าเป็นแบบผู้นำที่ดีที่สุด และอำนวยความสะดวกในการบริหารงานมากที่สุด เป็นการบริหารงานโดยยึดถือความคิดเห็นของกลุ่มเป็นสำคัญ จะดำเนินการในสิ่งใดก็มักจะกระทำไปในนามของกลุ่ม เพราะต้องการความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย การบริหารเน้นหนักในรูปการสร้าง ความเข้าใจอันดีต่อกันก่อน โดยเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมกันวินิจฉัยเลือกวิธีที่จะทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ ดังนั้น ในการปฏิบัติงาน จะเป็นไปในลักษณะของการร่วมมือ ประสานงานกันอย่างจริงจัง

²⁰ชูบ กาญจนประกร, "แบบของผู้นำ," วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ ฉบับพิเศษ 2507 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2509), : 74-77.

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาลักษณะผู้นำจากวิธีการทำงาน โดยแบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ²⁹

ก) ผู้นำแบบเจ้าระเบียบ (regulative leaders) ผู้นำแบบนี้มักถือระเบียบแบบแผนเป็นสำคัญ ไม่ชอบให้มีการเปลี่ยนแปลง ผู้นำแบบนี้คล้ายผู้นำแบบอัตตนิยม การสั่งการมักใช้กฎหมายระเบียบเป็นเครื่องมือ โดยยกเหตุผลในระเบียบมาใช้ในการปฏิบัติงาน มากกว่าการยกตัวเองแบบผู้นำอัตตนิยม การติดต่อสื่อสารสั่งงานมักเป็นในรูปทิศทางเดียว (one-way communication)

ข) ผู้นำแบบบงการ (directive leaders) ผู้นำแบบนี้ชอบปฏิบัติงานแบบใช้อำนาจ ขาดหลักมนุษยสัมพันธ์ ทำงานแบบสั่งการเพื่อแสดงถึงควมมีอำนาจ ความสัมพันธ์ในการทำงานเป็นแบบ Informal

ค) ผู้นำแบบจูงใจ (persuasive leaders) การทำงานของผู้นำแบบนี้ นิยมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมพิจารณาเพื่อแสดงความคิดเห็น และเป็นการบรรเทาการต่อต้านไปด้วย การติดต่อสั่งงานเป็นแบบสองทิศทาง (two-way communication)

ง) ผู้นำแบบร่วมใจ (participative leaders) การทำงานของผู้นำแบบนี้ นิยมการปรึกษาหารือ และเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ยึดหลักการประนีประนอม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในฐานะผู้ร่วมงาน อาศัยศิลปะการจูงใจเมื่อประสงค์ให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้ความร่วมมือร่วมใจในการแสดงความคิดเห็นและการปฏิบัติงาน

²⁹ สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร : โรงพิมพ์เกษมสุวรรณ, 2514), หน้า 362-364.

ภาวะผู้นำ

โดยทั่ว ๆ ไป นักวิชาการมักจะถือว่า "ผู้นำ" (leaders) นั้นเป็นตัวบุคคลหรือกลุ่มของบุคคล (persons) ส่วน "ภาวะผู้นำ" นั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (actions) จากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลข้างต้น อย่างเป็นกระบวนการ (process)^{๓๐}

Solomon Ben ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำว่าเป็นคุณสมบัติของการที่บุคคลใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นและสามารถทำให้บุคคลอื่นรับฟังและเห็นด้วยกับวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ยอมทำตามคำแนะนำของเขา ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มดำเนินการตามวัตถุประสงค์^{๓๑}

R. Dubin ได้เสนอเอาไว้ว่า ภาวะผู้นำก็คือ การบริหารอำนาจและการตัดสินใจ^{๓๒}

George Terry ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำเป็นกิจกรรมเพื่อการมีอิทธิพลต่อบุคคลให้มีการกระทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^{๓๓}

---

^{๓๐}Edwin P. Hollander, Leadership Dynamic (New York : The Free Press, 1978), pp. 1-2, 16-17.

^{๓๑}Solomon Ben, Leadership of Youth (New York : Youth Service, 1950), pp. 4-5.

^{๓๒}R. Dubin, The Sociology of Organization (New York : Prentice-Hall, 1951), p. 23.

^{๓๓}George R. Terry, Principle of Management (New York : Richard D. Irwin, Inc., 1960), p. 493.

Chester I. Barnard ได้อธิบายว่า ภาวะผู้นำหมายถึงคุณภาพของพฤติกรรมของบุคคลเพื่อชี้นำบุคคลอื่น ๆ หรือชี้นำกิจกรรมต่าง ๆ ในภารกิจขององค์การ³⁴

Fred E. Fiedler ได้เสนอเอาไว้ว่า ภาวะผู้นำคือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในการมีอำนาจและมีอิทธิพลของบุคคลหนึ่งให้สามารถชี้นำและควบคุมการกระทำและพฤติกรรมของบุคคลอื่นได้มากกว่าที่บุคคลอื่นจะชี้นำและควบคุมบุคคลนั้น

สำหรับภาวะผู้นำในที่นี้จึงหมายถึงคุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลที่จะแสดงออกมา เมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างทำงาน หรือผู้ร่วมงานในสถานการณ์เดียวกันในอันที่จะทำให้งิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จ หรือกลุ่มโดยสรุปว่าภาวะผู้นำเป็นลักษณะของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าผู้นำในการที่จะทำให้บุคคลอื่นคล้อยตามไปในทิศทางและวิธีการซึ่งผู้นำกำหนดขึ้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ได้วางไว้

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย (democracy) เป็นคำที่มีความหมายหลากหลายกว้างขวางที่สุดคำหนึ่ง เป็นการยากที่จะให้ความหมายโดยละเอียดครอบคลุมได้ชัดเจนและแน่นอน ปัญหาก็คือผู้ให้แต่ละคนต่างมีความเข้าใจหลักการและวิธีการ และวิถีชีวิตประชาธิปไตยในลักษณะที่ต่างต่างกัน

ความหมายของประชาธิปไตย ประชาธิปไตยหมายถึงรูปแบบการปกครอง ที่ผู้ปกครองจะต้องได้รับความยินยอมจากประชาชน โดยผ่านวิธีการเลือกตั้งประชาชนจะได้รับสิทธิเสรีภาพในหลักการขั้นพื้นฐาน

---

³⁴Chester I. Barnard, Organization and Management (Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1962), p. 83.

ส่วน ดร.กมล สมวิเชียร^{๖๖} ได้แยกความหมายของประชาธิปไตยออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ดังนี้

1. ประชาธิปไตยในความหมายที่แคบ โดยมองประชาธิปไตยในฐานะของ "ระบบการเมืองหรือรูปการปกครอง" มีหลักเกณฑ์ย่อ ๆ ดังนี้

- 1) หลักที่ว่าผู้ปกครองต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใต้ปกครอง
- 2) หลักที่ว่าผู้ใต้ปกครองจะต้องมีสิทธิเปลี่ยนตัวผู้ปกครองได้เป็นครั้งคราว
- 3) หลักที่ว่าสิทธิมนุษยชนขั้นมูลฐานของประชาชนจะต้องได้รับการปกป้อง

คุ้มครอง

2. ประชาธิปไตยในความหมายกว้าง โดยมองประชาธิปไตยในลักษณะของ "กิจกรรม สัมพันธภาพ และความเกี่ยวข้องระหว่างประชาชนด้วยกันในลักษณะต่าง ๆ" มี

3 ประการคือ

- 1) การเคารพในสิทธิของกันและกัน
- 2) การตกลงโดยสันติวิธี
- 3) ความยุติธรรมในสังคม

เอ็ดเวิร์ด ชิลส์^{๖๗} เห็นว่า ประชาธิปไตยที่มั่นคงแข็งแรงคือ "ประชาธิปไตยทางการเมือง" (political democracy) หมายถึง ระบอบการปกครองโดยพลเรือนโดยผ่านสถาบันที่เป็นตัวแทนของประชาชนและประกันเสรีภาพของมหาชน ในประชาธิปไตยที่มั่นคงนี้

1. ผู้ปกครองมีเสถียรภาพ เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากสถาบันทางการเมืองที่เป็นตัวแทนของประชาชน และสถาบันเหล่านี้มีความต่อเนื่อง ผู้นำประเทศปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ และประชาชนจำนวนมากเห็นว่าชอบธรรม

^{๖๖} วิสุทธิ์ โนธิแทน, ประชาธิปไตย : แนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตย ในอุดมคติ, หน้า 47.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

2. มีการยอมรับการคงอยู่ และการปฏิบัติการของฝ่ายค้านอย่างกว้างขวาง
3. มีข้าราชการที่มีสมรรถภาพดี โดยปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายที่ออกโดยฝ่ายนิติบัญญัติ อันเป็นตัวแทนของประชาชน
4. มีสถาบันสำรวจประชามติ (public opinion) อย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ในทุกระดับชั้นของประชากร
5. มีความเป็นระเบียบในหมู่ประชาชน เนื่องจากมีความเห็นพ้องต้องกันในหลักเกณฑ์พื้นฐานร่วมกันในสังคม

ซิลส์ มีความเห็นเพิ่มเติมว่า ประเทศที่เป็นประชาธิปไตยที่มั่นคงได้นั้นจะต้องมีลักษณะของ "สังคมการเมือง" (political society) ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. ประชาชนโดยทั่วไปมีความรู้สึกในความเป็นชาติ อย่างกว้างขวาง
2. ประชาชนมีความสนใจในเรื่องราวของส่วนรวมในอัตราสูง
3. ประชาชนโดยทั่วไปยอมรับและยืนยันในความชอบธรรมของระเบียบทางการเมืองที่มีอยู่
4. ประชาชนมีความรู้สึกถึงสิทธิและเกียรติภูมิของคนในฐานะที่เป็นพลเมืองของประเทศ
5. ประชาชนมีความเห็นพ้องต้องกันในหลักเกณฑ์พื้นฐานที่สำคัญของสังคม (consensus)

เฮนรี บี. เมโย³⁷ กล่าวว่าระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้นเป็นระบบที่นโยบายสาธารณะถูกกำหนดอยู่บนพื้นฐานของเสียงข้างมากโดยผู้แทนราษฎร ซึ่งขึ้นอยู่กับการควบคุมที่มีประสิทธิภาพของประชาชน โดยการเลือกตั้งที่เป็นระยะเวลาที่กระทำโดยยึดหลักเกณฑ์

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ของความเสมอภาคทางการเมือง และภายใต้เงื่อนไขสำคัญของเสรีภาพทางการเมือง เมโย ได้แยกกฎเกณฑ์ที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตยเป็น 4 ข้อใหญ่ ๆ คือ

1. การควบคุมของประชาชนที่มีต่อผู้กำหนดนโยบาย ซึ่งกระทำโดยการเลือกตั้ง ที่เป็นระยะเวลาและ โดยกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ
2. ความเสมอภาคทางการเมือง ซึ่งเน้นประเด็นของความเสมอภาคราษฎร ที่เป็นผู้ใหญ่ทั้งหมดในการออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้งที่ทุกคนมีคะแนนเสียง เท่ากันและตัดสินใจตาม อัตราส่วนของคะแนนที่ได้รับ
3. ความมีประสิทธิภาพของการควบคุมของประชาชน ซึ่งมองประเด็นของเสรีภาพทางการเมือง. กล่าวคือ เน้นประเด็นในการมีอิสระเสรีในการเลือกของประชาชน (free choice) และมีการเลือกในการเลือก พร้อมทั้งเสรีภาพในการพูด ในการประชุมชุมนุมกัน ในการรวมกลุ่มกัน และในการแข่งขันเพื่อเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมือง
4. การยอมรับเสียงข้างมากในการตัดสินใจในกรณีที่ทางเลือกมีหลายทางนั้นคือ จะต้องยึดกฎเกณฑ์ของการดำเนินการของผู้แทนที่ยึดหลักเสียงข้างมากที่ยัง เคารพสิทธิของเสียงข้างน้อย

โลแมน เทาเวอร์ ซาเจนท์^{๑๑} มีความเห็นว่า หลักเกณฑ์สำคัญของระบอบประชาธิปไตยมี 5 อย่างคือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง ถือเป็นหลักเกณฑ์พื้นฐาน ราษฎรจำเป็นต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการเมืองไม่มากนักน้อย ไม่ว่าโดยตรง หรือโดยอ้อม
2. การมีความเสมอภาคในอัตราหนึ่งในหมู่ราษฎร คือ จะต้องมีความเสมอภาคทางการเมือง เสมอภาคตามกฎหมาย เสมอภาคในโอกาส เสมอภาคทางเศรษฐกิจและเสมอภาคทางสังคม

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า 46-47.

3. การมีเสรีภาคในอัตราหนึ่งในหมู่ราษฎร คือจะต้องมีเสรีภาพพื้นฐานเป็นต้นว่า เสรีภาพในการออกเสียงลงคะแนน เสรีภาพในการพูดและการพิมพ์การโฆษณา เสรีภาพ ในการที่จะไม่ถูกผู้อื่นใช้อำนาจตามอำเภอใจต่อตน เสรีภาพทางศาสนา เสรีภาพในการเคลื่อนไหว และเสรีภาพในการประชุมชุมนุมกัน เป็นต้น

4. การมีระบบตัวแทน กล่าวคือ จำจะต้องมีตัวแทนของประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจแทนประชาชนในการปกครองและบริหารประเทศ

5. มีระบบการเลือกตั้งซึ่งถือหลักการปกครองโดยเสียงข้างมากที่เคารพสิทธิของเสียงข้างน้อยเป็นสำคัญ

คำนิยามของ "ประชาธิปไตย" ที่สรุปเอาไว้อย่างรัดกุมชัดเจนโดย วิสสุทธิ์ โน้ตแทน
ว่า

ระบอบประชาธิปไตย หมายถึงระบอบการเมืองการปกครองรูปหนึ่งที่มีรัฐบาลซึ่งรับผิดชอบและสนองต่อความต้องการของประชาชน รัฐบาลนี้ประกอบด้วยบุคคลอันเป็นตัวแทนของประชาชน ที่ประชาชนให้ความยินยอมหรือเห็นชอบโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งที่แท้จริงและเป็นไปอย่างเสรี ซึ่งมีกำหนดระยะเวลาที่แน่นอน อีกทั้งยังยึดหลักนิติธรรม อันกำหนดถึงสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรมในหมู่ประชาชน ดำเนินการปกครองโดยถือหลักเสียงข้างมากที่เคารพสิทธิของฝ่ายข้างน้อย และกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการดำเนินงาน ตลอดจนการสืบทอดตำแหน่งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความยินยอมพร้อมใจของประชาชน ตามหลักของอำนาจอธิปไตยของปวงชน^{๑๑}

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-49.

หลักการอำนาจอธิปไตยของปวงชน

มีลักษณะดังต่อไปนี้คือ⁴⁰

1. ความมีเหตุผลหรือการกระทำอย่างมีเหตุผล
2. การเคารพซึ่งกันและกัน โดยตั้งอยู่บนความเสมอภาคระหว่างกัน ได้แก่
  - 2.1 การเคารพในความเป็นมนุษย์
  - 2.2 การเคารพในความสามารถของกันและกัน
3. การตกลงใจกันด้วยการถกเถียง ประนีประนอม และอดกลั้นในความคิด เป็นที่แตกต่าง
4. การดำเนินชีวิตอย่างเสรีภาพใต้ขอบเขตของกฎหมาย และไม่ถูกแทรกแซงอย่างไม่จำเป็นโดยรัฐ

ความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

ในปัจจุบันนี้ ประชาธิปไตยเป็นระบบการเมืองแบบอุดมคติ ที่ประเทศต่าง ๆ นำไปยึดถือและปฏิบัติตาม โดยนำประชาธิปไตยไปตีความหมายออกเป็นหลายประการ แต่จากการศึกษาข้อเขียนเกี่ยวกับประชาธิปไตยทั้งผลงานการวิจัยและตำรา พอที่จะกล่าวโดยสังเขปได้ว่า ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยมีหลักการ วิธีการและวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับประชาชน ดังนั้น การศึกษาความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยจึงหมายถึงการศึกษากลุ่มทัศนคติที่มีต่อหลักการ วิธีการและวิถีชีวิตที่ผูกพันกับประชาชน ดังมีสาระสำคัญดังนี้

1. หลักการประชาธิปไตย เป็นหลักการที่ตั้งอยู่บนความศรัทธาในความสามารถ ความมีสติปัญญา การรู้จักใช้เหตุผล ความเป็นอิสระและมีความมีเสรีภาพของมนุษย์⁴¹ อันหมายถึงความอิสระที่จะเลือกใช้ชีวิต การกระทำหรือไม่กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจบงการของบุคคลอื่น การยอมรับในความเท่าเทียมกันของบุคคลตามกฎหมาย รวมถึงการ

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 166-174.

⁴¹ Jean Jacques Rousseau, The Social Contract, translated and

มีโอกาสในการแสวงหาการศึกษาและการทำงานที่เท่าเทียมกัน⁴² การให้สิทธิในการคัดค้านรัฐบาล เนื่องจากรัฐบาลเป็นเพียงสถาบันที่ช่วยให้ประชาชนในสังคมบรรลุถึงความ สุขสมบูรณ์ ประชาชนจึงย่อมมีสิทธิที่จะทำการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลได้ ถ้ารัฐบาลทำลายจุดมุ่งหมายเหล่านี้⁴³ และอำนาจอันชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาลจึงเกิดจากความยินยอมของประชาชน การให้ความยินยอมเท่ากับเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจของรัฐบาล นอกจากนี้ อำนาจสูงสุดในการปกครองและการตัดสินใจปัญหาสำคัญของสังคมยังอยู่ที่ปวงชนและมาจากปวงชน โดยมีการมอบอำนาจให้กับตัวแทน เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์การเป็นผู้ใช้อำนาจนั้น ซึ่งมีประชาชนเป็นผู้กำหนดขอบเขตของการใช้อำนาจนั้น สถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เป็นกลไกของรัฐ จึงมีอยู่เพื่อรับใช้บุคคลที่มารวมกันอยู่ในสังคม⁴⁴

2. วิธีการประชาธิปไตย เป็นวิธีการที่เกิดจากการนำหลักประชาธิปไตยไปปฏิบัติ กล่าวคือ เป็นวิธีการปกครองที่ใช้การประชุม ปรีกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน อย่างกว้างขวางเพื่อหาข้อยุติ มีวิธีการกำหนดขอบเขตแห่งอำนาจและหน้าที่ของรัฐบาล โดยกำหนดไว้ในรายละเอียดว่า มีสิ่งใดบ้างที่รัฐบาลจะกระทำมิได้ โดยให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ของประชาชน⁴⁵ มีวิธีการให้ความคุ้มครองทางกฎหมายแก่บุคคล โดยไม่มีการ

---

⁴²Avery Leiserson, "Empirical Approaches to Democratic Theory," in Political Research and Political Theory, ed. by Loiver Garceau (Cambridge : Harvard University Press, 1968), pp. 13-38.

⁴³John Locke, Two Treatise of Civil Government, ed. by J.M. Gough (London : Basic Blackwell, 1960), ch.15.

⁴⁴ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิษณุเศศ, 2519), หน้า 5-19.

⁴⁵James M. Burns and Jack W. Peltason, Government by the People (New Jersey, Prentice-Hall, Inc., 1966), pp. 8-9.

เลือกปฏิบัติ การให้สิทธิทางการเมืองโดยไม่จำกัดฐานะ เพศและศาสนา จะมีก็แต่เพียงข้อจำกัดในคุณสมบัติบางประการของผู้ออกเสียงเลือกตั้ง และให้สิทธิในการเลือกตั้งทั่วไป ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ มีวิธีการปกครองที่ใช้หลักการแบ่งแยกอำนาจ เพื่อถ่วงดุลย์และตรวจสอบซึ่งกันและกัน รวมทั้งให้ประชาชนสามารถแสดงประชามติอย่างไรก็ได้⁴⁶ เพื่อให้รัฐบาลได้รู้และรับทราบไว้ นอกจากนี้ ยังเป็นการปกครองที่ให้มีระบบพรรคการเมือง และพรรคฝ่ายค้านสามารถเรียกร้องความสนับสนุนจากประชาชนให้เปลี่ยนรัฐบาลได้⁴⁷ รวมทั้งการเปิดโอกาสให้สื่อมวลชนมีอิสระในการวิจารณ์การทำงานของรัฐบาล

3. วิถีชีวิตประชาธิปไตย เป็นวิถีชีวิตที่เกิดจากการปฏิบัติวิถีการประชาธิปไตย กล่าวคือ ผู้มีวิถีชีวิตประชาธิปไตยจะต้องเป็นผู้มีความคิดเห็นเป็นของตนเองสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ใหม่ ๆ ได้ง่าย มีความรับผิดชอบต่อสิ่งที่เขาได้ตัดสินใจกระทำลงไป ไม่มีอคติต่อผู้ที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากตน คิดถึงบุคคลอื่นในฐานะที่เป็นคน ๆ นั้นและเป็นตัวของเขาเอง มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอ มีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต ไม่ยอมให้กับผู้อื่นได้ง่าย ๆ⁴⁸ ยึดมั่นในความสำคัญและศักดิ์ศรีของบุคคล มีความอดกลั้นต่อความแตกต่างในความประพฤติปฏิบัติของผู้อื่น ตราบใจที่บุคคลนั้นไม่ละเมิดศีลธรรมและสิทธิเสรีภาพของผู้ใด มีความเคารพในกติกาของการปกครองแบบประชาธิปไตย คือใช้วิธีตัดสินปัญหาด้วยเสียงข้างมาก โดย

---

⁴⁶Samuel P. Huntington and Jorge I. Domínguez" "Political Development," in Handbook of Political Science, ed. by Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby (Cambridge, Massachusetts : Addison-Wesley Publishing Company, 1975), Vol. 3, p. 33.

⁴⁷Maurice Duverger, Political Parties, translated by Barbara and Robert North (Cambridge: University Printing House, 1976), pp.23-37.

⁴⁸Robert A. Dahl, Modern Political Analysis (Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, Inc., 1963), pp. 91-92.

มีข้อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติตามจากทุกฝ่าย ขณะเดียวกันก็ให้ความคุ้มครองสิทธิของฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อย เพื่อประกันว่าการแก้ปัญหาเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนรวม และเป็นไปตามกฎหมายอย่างยุติธรรม⁴⁹ มีความเชื่อมั่นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง โดยการติดตามข่าวสารของบ้านเมือง สนทนากับปัญหาของบ้านเมืองกับผู้อื่นและพยายามมีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือในการกำหนดนโยบายทางการเมือง⁵⁰ มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตนและมีความเชื่อมั่นในตนเองในการปฏิบัติตามกฎหมายและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม⁵¹ จิตใจประชาธิปไตยคือมีความต้องการระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยมากกว่าแบบอำนาจนิยม รู้จักการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและในทางสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการใช้อำนาจหน้าที่และการปฏิบัติงานของทางราชการ เพราะถ้าปล่อยให้ข้าราชการทำอะไรก็ได้ โดยไม่มีการคัดค้าน ควบคุมและตรวจสอบแล้วอาจทำให้ข้าราชการเล็งอำนาจได้ง่าย⁵² เชื่อว่ารัฐบาลเป็นเครื่องมือของสังคมคือ รัฐบาลสามารถสนองความต้องการของแต่ละคนได้ การเมืองจึง

---

⁴⁹Herbert McClosky, "Consensus and Ideology in American Politics," American Political Science Review 63 (June 1967), pp.361-82.

⁵⁰Alex Inkeles, "Participant Citizenship in Six Developing Countries," American Political Science Review 68 (December 1969), pp.126-41.

⁵¹Lester W. Milbrath and M.L. Goel, Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics (Chicago : Rand McNally, 1966), pp. 36-41, 56-58 and 62-63.

⁵²Thinapan Nakata, The Problems of Democracy in Thailand : A Study of Political Culture and Socialization of College Students (Bangkok : Praepittaya, 1975), pp. 29-30.

เป็นสิ่งจำเป็นมิใช่เรื่องสปรก และมีแต่การฉ้อราษฎร์บังหลวง⁵³ รวมทั้งการเชื่อมั่นในหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย⁵⁴ และความเสมอภาคของบุคคล⁵⁵ ซึ่งสามารถสรุปความเชื่อทางการเมืองในแบบประชาธิปไตยได้ดังต่อไปนี้

1) เชื่อในหลักการประชาธิปไตยที่ว่ามนุษย์มีความสามารถ มีสติปัญญาและรู้จักการใช้เหตุผล มนุษย์มีสิทธิ มีอิสระและมีเสรีภาพ มนุษย์มีความเท่าเทียมกันตามกฎหมาย อำนาจสูงสุดในการปกครองและตัดสินปัญหาสำคัญของสังคมมาจากปวงชน อำนาจอันชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาลเกิดจากความยินยอมของประชาชน ประชาชนมีสิทธิในการคัดค้านรัฐบาล เพื่อให้ได้มาซึ่งความชอบธรรม

2) เชื่อในวิธีการประชาธิปไตยที่ว่า วิธีการของประชาธิปไตยต้องยอมรับเสียงข้างมาก มีการประชุม ปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ต้องวางขอบเขตของอำนาจและหน้าที่ของรัฐบาลต้องให้ความคุ้มครองทางกฎหมายแก่บุคคล ต้องให้สิทธิทั่วไปในการเลือกตั้งแก่ประชาชนทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ต้องมีการแบ่งแยกอำนาจธิปไตย ประชาชนสามารถแสดงประชามติได้อย่างกว้างขวาง

3) เชื่อในวิถีชีวิตประชาธิปไตยที่ว่า โดยเชื่อมั่นในความสามารถ สติปัญญาและความมีเหตุผลของบุคคล เชื่อมั่นในความเสมอภาคและเท่าเทียมกันของมนุษย์และสนใจในการมีส่วนร่วมทางการเมือง นอกจากนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มองโลกในแง่ดีและไว้วางใจตนเองและผู้อื่น

⁵³Daniel Wit, Comparative Political Institutes (New York : 1953), pp. 112-21.

⁵⁴James W. Prothro and Charles M. Grigg, "Fundamental Principles of Democracy : Bases of Agreement and Disagreement," Journal of Politics 22 (May 1960), pp. 276-94.

⁵⁵Seymour M. Lipset, The First New Nation (New York : Basic Books, 1963), pp. 280-291.

การเปรียบเทียบหลักทฤษฎีศาสนากับประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยที่ใช้ ณ ที่นี้หมายถึงแนวคิดที่เป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่สมัยนครรัฐเอเธนส์ เป็นเวลากว่า 2,300 ปีมาแล้ว และแนวคิดประชาธิปไตยสมัยใหม่เริ่มตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยเฉพาะผลงานของ จอห์น ล็อก (John Locke)

เรื่องของประชาธิปไตยจะยกเฉพาะลักษณะเด่น ๆ 5 ประการ ดังนี้

ความเสมอภาค

เสรีภาพ

การคำนึงถึงเสียงส่วนมาก

การใช้หลักเหตุผล

การมองโลกในแง่ดี (สุทรศนีย์)^{๕๖}

หลักความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย

ทฤษฎีประชาธิปไตยมีข้อสมมติฐานว่า มนุษย์เท่าเทียมกัน "การเท่าเทียมกัน" มิได้หมายความว่า มนุษย์ทุกคนเหมือนกันในแง่ของร่างกาย อารมณ์ แต่เน้นเฉพาะสภาวะทางด้านการเมือง ซึ่งหมายถึงการยอมรับโดยกฎหมายบ้านเมือง

ในข้อเขียนของปราชญ์แห่งลัทธิประชาธิปไตย ซึ่งมีผู้ยอมรับมากขึ้นเรื่อย ๆ คือ อเล็กซิส เดอ ทอคเกอวิลล์ (Tocqueville) ถือว่าความเสมอภาคกับประชาธิปไตยเป็นอย่างเดียวกัน หากพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นว่าแนวคิดของปราชญ์ฝรั่งเศสผู้นี้ น่าจะถูกต้องมากที่สุดทีเดียว เพราะเมื่อมีความเสมอภาคแล้ว ย่อมหมายถึงการมีเสรีภาพและหมายถึงสิ่งอื่น ๆ ด้วย (เช่น การยอมรับว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชน)

^{๕๖}บรรพต วีระชัย, ทฤษฎีการเมือง (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รามคำแหง, 2528), หน้า 113-120.

แต่หากกล่าวว่า เสรีภาพเป็นแก่นของประชาธิปไตยแล้ว มีประเด็นต้องพิจารณาเพิ่มเติมอีกมาก ทั้งนี้เพราะเมื่อคน ๆ หนึ่งมีเสรีภาพหมายถึง การทำอะไรตามที่ต้องการย่อมกระทบต่อคนอื่นด้วย เมื่อกระทบต่อคนอื่นก็ย่อมต้องกำหนดขอบเขตว่าเสรีภาพเพียงใด ซึ่งสามารถทำได้

ดังนั้น ความเสมอภาคในระบบประชาธิปไตยมักเกี่ยวพันกับเรื่อง สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง โดยถือว่ายากเว้นข้อจำกัดบางประการ (เช่น อายุน้อย ถูกจองจำ เป็นนักบวชไร้ความสามารถ) ทุกคนที่เป็นพลเมืองย่อมมีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง โดยไม่มีเครื่องกีดขวางใด ๆ ไม่ว่าจะ เป็น

- (1) เพศ
- (2) ผิวพรรณ
- (3) ชนชั้นฐานันดร หรือวรรณะ
- (4) ที่ที่อยู่
- (5) ศาสนา
- (6) อุดมการณ์ทางการเมือง

นอกจากความเสมอภาคในทางการเมืองแล้ว ความเสมอภาคตามทฤษฎีประชาธิปไตยยังครอบคลุมถึงเรื่องทาง "สังคม" ด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความเสมอภาคในการเลือกถิ่นที่อยู่ ได้แก่ การไม่ถูกกีดกันไม่ให้ซื้อบ้าน หรือเช่าอยู่อาศัย เพราะเพศ ผิวพรรณ ฯลฯ

ความเสมอภาคในการเข้าโรงเรียนรัฐบาล ได้แก่ การไม่ถูก "เลือกปฏิบัติ" ("discriminated") เพราะสาเหตุทางผิวพรรณ ชนชั้น วรรณะ ฯลฯ

ความเสมอภาคในการทำงาน ได้แก่ การงานที่ทุกคนย่อมทำได้ จะถูกห้ามไม่ให้มีการกีดกันในแง่ต่าง ๆ เช่น

แง่เพศ

- (1) อาชีพพยาบาล แม้บุรุษก็ทำหน้าที่นี้ได้ ต่อมาจึงยินยอมให้มีบุรุษพยาบาลเกิดขึ้น
- (2) อาชีพวิศวกร แม้สตรีก็สามารถทำหน้าที่นี้ได้ ดังนั้น จึงมีกฎหมายยอมให้สตรีเป็นวิศวกรได้

สตรีเป็นวิศวกรได้

(3) อาชีพเสี่ยง แม้สตรีก็ทำได้ เช่น กรณีการเป็นนักบินอวกาศ

(4) อาชีพบริหาร แม้สตรีก็ทำได้ เช่น การเป็นนายกรัฐมนตรี

แห่งสถานภาพสมรส

สถานที่ทำงานบางแห่งมีการเลือกปฏิบัติ คือ ไม่รับสตรีที่แต่งงานแล้ว (หรือ มีบุตร) เข้าทำงาน ในกรณีเช่นนี้ ประเทศเสรีประชาธิปไตย เช่น สหรัฐอเมริกาได้เคยเกิดขึ้น และได้มีการบังคับของศาลว่าการกระทำแบบเลือกปฏิบัติหรือกีดกันเช่นนั้นผิดกฎหมาย

ความเสมอภาคในทางพุทธศาสนา

พระพุทธรูปเป็นเรื่องไม่เกี่ยวกับการเมืองโดยตรง เพราะโดยเนื้อแท้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของบุคคลโดยทั่ว ๆ ไป ไม่เฉพาะเจาะจงแต่เรื่องการเมือง อย่างไรก็ตาม อาจจะกล่าวถึงคำสอน หรือหลักปฏิบัติเกี่ยวกับความเสมอภาคได้ในบางประเด็น ดังนี้

พระพุทธรูปทรงสั่งสอนว่าวาระทั้ง 4 ที่ศาสนาอื่นดูถือว่าแตกต่างกัน โดยกำเนิดใน เป็นเรื่องไม่จริง คำกล่าวอ้างว่าพราหมณ์เกิดจากปากพรหม ดังนั้น จึงประเสริฐกว่า ก็ไม่จริง เพราะพราหมณ์ก็ถือกำเนิดจากมนุษย์เช่นเดียวกับคนที่มีชื่อวาระต่าง ๆ กันทั้งสิ้น

พระพุทธรูปทรงสั่งสอนว่าไม่ว่าวาระใดก็มีความสามารถที่จะทำความดีและบรรลุ เป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวะ (กิเลสที่ตรงสันดาน) ได้ทั้งสิ้น

โปรดดูพระพุทธรูปต่อไปนี้

"กุลบุตรออกจากสกุลกษัตริย์ก็ตาม สกุลพราหมณ์ก็ตาม สกุลเวสาลี (พ่อค้าก็ตาม) สกุลคฤหบดี (ผู้ใช้แรงงาน) ก็ตาม และได้อาศัยธรรมและวินัยอันตถาคต ประกาศแล้วเป็นผู้เว้น จากปาณาติบาต ฯลฯ เป็นจุดเริ่มต้น กระทั่งมีสัมมาทิฐิเป็นที่สุด) ได้แล้วย่อมประสบความสำเร็จ เป็นความปลื้มใจจากผลแห่งกุศลธรรมอันเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ทั้งนั้น"⁵⁷

⁵⁷ เอสถาริสุตต อังใน พุทธทาส อินทปัญโญ, พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ (กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, 2513), หน้า 223.

อนึ่ง พระองค์ทรงกล่าวไว้ในพระคาถาธรรมบทว่า ใคร ๆ ก็เป็นพราหมณ์ได้ เพราะไม่ใช่เรื่องชาติกำเนิด (อย่างที่ภาษาสังคมวิทยา เรียกว่า "สถานภาพติดตัว" หรือ "ascribed status" แต่เป็น "สถานภาพที่สัมฤทธิ์" (achieved status) ได้ตั้งพระบาลีที่ว่า "พาสิตปาโป ติปราหมโณ สมจริยาย สมโณ ตี วุจจติ" แปลว่า "ผู้ลอยบาปได้แล้ว เราเรียกว่า พราหมณ์"^{๕๑}

พระพุทธองค์ทรงยอมรับว่าบุคคลมีความแตกต่างกัน แต่เป็นในเรื่องของความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้ ทั้งนี้ มิได้เกี่ยวกับการที่จะเป็นชนชั้น วรรณะใด คนทุกวรรณะย่อมอยู่ในข่ายแห่งการแบ่งคนออกเป็น 4 ประเภทตามระดับแห่งความสามารถดังกล่าว

คน 4 ประเภท มีคำอธิบายดังนี้^{๕๒}

- ก. ดอกบัวที่อยู่เหนือน้ำแล้ว คอยแสงพระอาทิตย์ พร้อมทั้งจะบานเปรียบสอนได้ง่าย
- ข. ดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ จะบานวันต่อไป
- ค. ดอกบัวใต้น้ำ ต้องสมาคมกับกัลยาณมิตร บำเพ็ญกิจพากเพียรอย่างยิ่งจึงจะสำเร็จ
- ง. ดอกบัวเพิ่งออกใหม่จากเหง้า พวกนี้สอนได้ยากยิ่ง

ในการบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์นั้น ไม่มีการนุ่งห่มที่แตกต่างกัน การนุ่งห่มใช้ผ้ากาสาวนัสตร์ และปฏิบัติตามพระวินัยเหมือน ๆ กัน

- ก. พระพุทธองค์และพระสาวกมิได้นุ่งห่มแตกต่างกันออกไป
- ข. ในสมัยต่อมาเมื่อมีระบบเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสกับพระลูกวัด ก็จะต้องปฏิบัติตามพระวินัยเหมือน ๆ กัน

^{๕๑}พ.อ.ทวิช เปล่งวิทยา, จิตวิทยาภาษาธรรม (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์น, 2525), หน้า 637-638.

สำหรับในยุคปัจจุบัน จะเห็นว่าการตั้งตำแหน่งต่าง ๆ เช่น เป็นสมเด็จพระราชาคณะ ซึ่งมีระดับต่าง ๆ กัน เช่น เป็นชั้นราช ชั้นธรรม เป็นต้น

ก. การแยกชั้นดังกล่าวเป็นไประยะหลัง ๆ เท่านั้น และไม่อยู่ในพระวินัยบัญญัติของพระพุทธรองค์

ข. อย่างไรก็ตาม แม้จะมีตำแหน่งทางสงฆ์ต่าง ๆ แต่ก็ต้องประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยเหมือนกันทั้งสิ้น

ค. ข้อแตกต่างมีปรากฏเหมือนกันในหมู่สงฆ์ แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการให้ความนับถือต่อกันในทางอาวุโส คือ ผู้บวชภายหลังจะต้องให้ความเคารพต่อผู้บวชก่อน แม้ผู้บวชภายหลังจะมาจากชาติกำเนิดที่สูงกว่าก็ตาม

การเปรียบเทียบเรื่องความเสมอภาคในพุทธศาสนาสุทธกับประชาธิปไตย

ทฤษฎีประชาธิปไตยเห็นว่า มนุษย์มีความแตกต่างกันในเรื่องเพศ ผิวพรรณ ฐานะ แต่ไม่ยอมให้ความแตกต่างนั้น ๆ เป็นข้อจำกัดความเสมอภาคของคนในทางการเมือง คือการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมซึ่งมีอำนาจบังคับ หากความเสมอภาคถูกจำกัด รัฐควรมีบทบาทในการทำให้การจำกัดนั้นหมดสิ้นไป ได้แก่

ก. การที่ 1 คน จะต้องมิ 1 เสียง

ข. การส่งเสริมให้มีเสมอภาคในโอกาสเช่น ในการเข้าโรงเรียน การเข้าทำงาน ฯลฯ

ในทางพุทธศาสนาก็ยอมรับความแตกต่างของคนในด้านสติปัญญา (ซึ่งเน้นความสามารถในการเข้าใจธรรมะระดับต่าง ๆ กันด้วย) คือ มองในแง่ของบัว 4 เหล่า แต่มิได้หมายความว่าบัวระดับต่ำกว่าน้ำ จะไม่มีโอกาสเข้าใจ ความรู้ความเข้าใจอาจมิได้ แต่ต้องใช้เวลา

---

^{๕๐}พรหมขณเสนเบรียวรค อ่างใน สุกทวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, อุปกรณ์วรรณคดีพุทธศาสนา (สงขลา : วิทยาลัยการศึกษาสงขลา, 2514), หน้า 111-112.

อนึ่ง เรื่องเพศมิได้เป็นเครื่องกีดกันในการสำเร็จธรรมชั้นสูง กรณีของนางปชาบดีที่สามารถบรรลุจนเป็นพระโสดาบันได้เป็นตัวอย่งที่สำคัญ

แต่ปัญหาเกิดขึ้นมาเมื่ออยู่ในสภาพของการเป็นสังคมาสงฆ์ ซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือเน้นเรื่องพรหมจรรย์และการอยู่อย่างสงบ การมีภิกษุณีเกิดขึ้นโดยที่พระพุทธรองค์ก็ได้ทรงมีพระประสงค์แต่แรก จึงทำให้ต้องหามาตรการที่ดีที่สุด ซึ่งทรงใช้ในรูปของพระวินัยที่ควบคุมความเป็นอยู่และความประพฤติของพระภิกษุณี

ประชาธิปไตยพยายามลดช่องว่างระหว่างบุคคลในแง่ของการกิริยามารยาทต่าง ๆ จะสังเกตเห็นได้ว่าในประเทศไทยมักใช้ภาษาที่เป็นประชาธิปไตย คือ ไม่นับฐานันดรหรือสภาพทางสังคมของผู้พูดและผู้ฟัง ซ้อยกเว้นมีอยู่บ้าง เช่น มีคำว่า "His Excellency" (คล้าย ๆ กับ ๗๗๗) ในระบบอังกฤษ และในกรณีประธานาธิบดีอเมริกัน ใช้ว่า Mr. President (ท่านประธานาธิบดี) ในทางพุทธศาสนสมัยเดิมนั้นไม่มีการใช้ราชาศัพท์สำหรับภิกษุอื่น ๆ นอกจากพระพุทธเจ้า สำหรับในปัจจุบันประเทศไทยมีการใช้ราชาศัพท์ระดับสมเด็จพระสังฆราชและกฐิของสมเด็จพระสังฆราช เรียกว่า "ตำแหน่ง" ซึ่งทำให้ดูแตกต่างจากความเป็นไปในสมัยพุทธกาล

เสรีภาพในทางพุทธศาสนาพิจารณาจากมรรค ๘ ในทางพุทธศาสนา มีการกล่าวถึงเรื่องเสรีภาพไว้มาก แต่ไม่มีการแยกประเภทของเสรีภาพอย่างที่ปรากฏในทฤษฎีประชาธิปไตย คำสอนในพุทธศาสนาเน้นมากที่สุด คือเรื่องของความคิด เรื่องของจิตใจหรือมโนกรรม พระพุทธรองค์ทรงถือว่า "ใจเป็นใหญ่" "ใจเป็นประธาน" ดังนั้น ในคำสอนแห่งมรรค ๘ จะสังเกตเห็นได้ว่าทรงให้ความสำคัญกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เป็นทางความคิดและเรื่องจิตใจมาก

มรรค ๘ มีองค์ประกอบดังนี้^{๑๐}

- (๑) สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)
- (๒) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)

^{๑๐} เกิด ธนชาติ, ผู้รวบรวม, คู่มือคลังปริยัติธรรม เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : ธนชาติ และญาติมิตร, 2513), หน้า 400-403.

- (3) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
- (4) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ)
- (5) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
- (6) สัมมาวายามะ (เพียรชอบ)
- (7) สัมมาสติ (ระลึกชอบ)
- (8) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ)

มรรค 8 นี้ มีความสำคัญยิ่งในพุทธศาสนา เป็นการกำหนดแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตที่ดีของชาวพุทธ แนวทาง 8 ประการนี้ขยายตัวหรือแตกกิ่งก้านสาขาออกไปเป็นหลักธรรมอื่น ๆ อีกมาก^๑ ในหลัก 8 ข้อนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจิตใจหรือความคิดถึง 5 ข้อด้วยกัน เริ่มตั้งแต่สัมมาทิฐิไปเรื่อย ๆ สำหรับ "สัมมากัมมันตะ" กับ "สัมมาอาชีวะ" เป็นหัวข้อที่ไม่เกี่ยวกับมโนกรรมโดยตรง สำหรับหัวข้อ "สัมมาวายามะ" นั้น เป็นได้ทั้งมโนกรรม วาจกรรม และ กายกรรม

เสรีภาพของความคิด

เมื่อกล่าวถึงเสรีภาพ พระพุทธองค์เน้นเรื่องเสรีภาพทางจิตหรือทางมโนกรรม กล่าวคือ ไม่ทรงบังคับให้ผู้นับถือหรือปฏิบัติอย่างเดียวกับที่พระองค์ทรงสั่งสอน จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ไม่เคยทรงกล่าวอ้างว่า ทรงเป็นบุคคลพิเศษเหนือคนธรรมดา ทรงกล่าวเพียงแต่ ว่า ทรงเป็นผู้ค้นพบสัจธรรมจากการได้เพียรพยายามมาเป็นเวลานาน จึงได้ทรงตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ

^๑ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้วิเคราะห์มรรค 8 ไว้อย่างละเอียดและลึกซึ้งประมาณ 300 หน้าเศษ ในพระราชวรมณี, พุทธธรรม (กรุงเทพฯ : คณะธรรมดรรรม, 2525), หน้า 569-892.

นอกจากนี้ เมื่อได้ทรงตรัสรู้แล้วก็ยังทรงลงเลใจว่า สมควรจะประกาศให้ผู้อื่นได้ทราบด้วยหรือไม่ ต่อมาทรงตัดสินใจที่จะเผยแพร่ให้ผู้อื่นทราบ ซึ่งทำให้พระพุทธรองค์จากศากยวงศ์ได้รับฉายาว่าเป็น "สัมมาสัมพุทธ" มีใช้ "ปัจเจกพุทธ"

เสรีภาพในด้านความคิด คือไม่ทรงยึดเยียดให้ผู้อื่นเชื่อถือปรากฏอย่างชัดเจน เช่น การที่พระสงฆ์จะต้องมีการอาราธนาศีล และก่อนที่พระจะแสดงธรรมจะต้องมีการอาราธนาธรรม คือการนิมนต์หรือเชิญเชิญให้เทศน์

อนึ่ง แม้ได้ทรงสั่งสอนธรรมะไปแล้วก็ยังทรงกล่าวเตือนสติว่า ควรไตร่ตรองให้ดีก่อนจะเชื่ออะไร ดังปรากฏใน "เกสปุตตสูตร" ซึ่งรู้จักกันมากในนามของ "กาลามสูตร" พระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมแก่ชาวนิคมเกสปุตตะ แคว้นกาลามะ ว่าไม่ควรปลงใจเชื่อโดยสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้^{๕๒} คือ

- (1) โดยฟังตามกันมา
- (2) โดยนำสืบกันมา
- (3) โดยตื่นข่าวลือ
- (4) โดยอ้างตำรา
- (5) โดยนึกเอาเอง
- (6) โดยคาดคะเน
- (7) โดยตรึกเอาการ
- (8) โดยพอใจว่าชอบแก่ความเห็นของตน
- (9) โดยเห็นว่าพอเชื่อได้
- (10) โดยเห็นว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา

---

^{๕๒} บางครั้งเรียกว่า "กาลามสูตรกัณหาณียฐาน 10" หมายถึงวิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัย โปรดดู พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 191-198.

ในการที่จะเชื่ออะไรนั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนต่อไปว่าให้สอบสวนจนรู้ได้ด้วยตนเอง ว่าอะไรควรเชื่อ อะไรไม่ควรเชื่อ หากพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นได้ว่า แม้คำสอนของพระพุทธองค์ ก็มีได้ทรงประสงค์ให้เชื่อ โดยไม่ได้ไตร่ตรอง นับได้ว่าทรงให้เสรีภาพทางความคิดอย่างมาก เมื่อให้เสรีภาพทางความคิดแล้ว เสรีภาพด้านอื่น ๆ ย่อมตามมา ทั้งนี้เป็นการกล่าวเชิงตรรกวิทยา ("logical conclusion") เท่านั้น เพราะคำสอนของพระพุทธองค์เป็นเรื่องทางศาสนาทางจริยธรรมจึงมิได้มีการกล่าวถึงเรื่องเสรีภาพที่ปรากฏเป็นมิติต่าง ๆ ในทฤษฎีประชาธิปไตย เช่น ไม่มีพระพุทธพจน์เกี่ยวกับเสรีภาพในการร้องเรียน หรือ เสรีภาพในการค้าขาย

แนวความคิดเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา

แนวความคิดตามหลักธรรมทางพุทธศาสตร์ ผู้วิจัยพบว่าแนวความคิดทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง บางส่วนนั้นได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่สำคัญ ได้แก่ ไตรลักษณ์ อริยสัจสี่ เบญจขันธ์ กรรม พรหมวิหาร และพระวินัยบางประการที่สะท้อนภาพสังคมในอุดมคติ หลักธรรมของชราวาส

1. หลักไตรลักษณ์ (The Three Characteristics of Existence) คือ หลักธรรมที่เป็นพื้นฐานความคิดของพุทธศาสนาเกี่ยวกับจักรวาลชีวิต และสังคม ว่าล้วนมีลักษณะสามัญ 3 ประการควบคุมอยู่ ได้แก่

1) อนิจจัง (Impermanence) คือ ความผันแปร ความเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ได้แก่ การที่สังขตธรรม มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเรื่อยไป ไม่มีสิ่งใดคงที่หรือหยุดนิ่ง

2) ทุกขัง (Stress and Conflict) คือ ความคงสภาพทนอยู่ไม่ได้ ได้แก่ ภาวะที่สังขตธรรมถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว หรือภาวะที่กดดัน ชัดแย้งบกพร่อง ไม่สมบูรณ์อยู่ในตัว

3) อนัตตา (Soullessness หรือ Non-Self) คือ ความไม่มีตัวตน ที่แท้จริง กำหนดเป็นตัวตนแท้จริงไม่ได้ หรือไม่ใช่ตัวตน ได้แก่การที่สิ่งทั้งปวงมีอยู่ แต่มีอยู่

อย่างเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและสืบเนื่องกัน (สันคติ) ไปเหมือนกระแสน้ำและกาลเวลาที่ผ่านไปโดยไม่ขาดตอน และเมื่อแยกองค์ประกอบ (วิเคราะห์) สิ่งต่าง ๆ แล้ว ไม่มีลักษณะใดที่คงที่ที่จะทำให้กำหนดลักษณะใดเป็นสิ่งที่ตายตัวได้ จึงบอกไม่ได้ว่าตรงไหนคือตัวตน พุทธศาสนา เชื่อว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงและไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงและไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นของไม่จริง คือ มีสิ่งที่คงที่ตายตัว (อัตตา) ซ่อนอยู่หลังการเปลี่ยนแปลง^{๕๓}

2. อริยสัจ เป็นหลักธรรมแห่งความรู้แจ้งในความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ คือ^{๕๔}

ทุกข์ กระบวนการแห่งชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ทั้งทางร่างกาย (เกิด แก่ เจ็บ ตาย) ความไม่สมปรารถนา ความพลัดพราก ซึ่งก่อให้เกิดทุกข์

สมุทัย สาเหตุแห่งการเกิดความทุกข์มาจากกามตัณหา (ความอยากได้ อยากมี) ภวตัณหา (ความอยากให้คงอยู่ในสถานเดิม) และ วิภวตัณหา (ความอยากให้มันหมดไปหรืออยากหนีให้พ้นจากสถานเดิม)

นิโรธ การดับตัณหาทั้ง ๓ ซึ่งจะต้องค่อย ๆ ดับเป็นลำดับขั้นทั้งหมดมี ๘ ขั้น เรียกว่า มรรค ๘

มรรค คือวิถีทางไปสู่ความดับทุกข์มี ๘ ทาง ได้แก่ เห็นชอบ ดำริชอบ เจริญชอบ ทำการงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ตั้งสติชอบและตั้งใจชอบ

^{๕๓}สังขตธรรม คือ สิ่งปรุงแต่งกันขึ้นหรือประกอบกันขึ้น ในทัศนะของพุทธศาสนา จักรวาล โลก ชีวิต และสังคัมล้วนเป็นสังขตธรรม ส่วนอสังขตธรรม ได้แก่ นิพพาน (การดับทุกข์สิ้นเชิง) ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต

^{๕๔}พระราชวรมุนี, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความโดยคณะธรรมกรรม (กรุงเทพฯ : บริษัท โอ เอส พริ้นต์ติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, 2525), หน้า 893-992.

วิธีการแห่งความดับทุกข์ 8 ประการนี้ทำให้พระสงฆ์เกิดไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา ปัญญาจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการรู้แจ้งในชีวิตอย่างมีเหตุมีผล

3. เบญจขันธ์ เป็นหลักธรรมเกี่ยวกับการอธิบายถึงองค์ประกอบของชีวิตว่า ประกอบด้วยส่วนที่เป็นรูปธรรมและส่วนที่เป็นนามธรรม รวมเรียกว่า "นามรูป" นามรูปประกอบด้วยส่วนย่อย ๆ 5 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นร่างกาย (รูป) ส่วนที่รับรู้ผ่านอายตนะทั้ง 6 (วิญญาณ) ส่วนที่เป็นความรู้สึกว่าสุข ทุกข์หรืออุเบกขา (เวทนา) ส่วนที่กำหนดหมายรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยการแยกแยะว่าสิ่งใดเป็นอะไร (สัญญา) และส่วนที่ปรุงแต่งจิต

4. พรหมวิหาร คือ หลักธรรมเกี่ยวกับวิธีการอบรมจิต (ภาวนา) และเป็นพื้นฐานทางจริยธรรมแบบพุทธ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นและตนเอง ได้แก่ เมตตา คือ ความมีไมตรีจิตคิดจะมีความสุข ซึ่งจะเป็สาเหตุทำให้ละความคิดปองร้าย (พยาบาท) ได้ กรุณา คือ ความเอ็นดูคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ซึ่งจะเป็สาเหตุทำให้ละการคิดเบียดเบียน (วิหิงสา) ได้ มุทิตา คือ พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ซึ่งจะเป็สาเหตุทำให้ความริษยา (อคติ) ได้ และ อุเบกขา คือ การวางใจเป็นกลาง ซึ่งจะเป็สาเหตุทำให้ละความขัดใจ (ปฏิกษะ) ได้^{๕๕}

ผู้วิจัยพบว่าหลักพรหมวิหาร เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความคิดในการแก้ไขปัญหามีลักษณะเป็นแนวทางสันติวิธี และเป็นวิธีการในการต่อสู้เพื่อจัดการกตติ์เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

5. หลักพระวินัยบางประการที่สะท้อนภาพสังคมในอุดมคติ สิ่งปรารถนาสูงสุดทางพุทธศาสนา คือ นิพพาน ได้แก่ ความหลุดน้น (วิมุตติ) จากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง

สังคมสงฆ์ซึ่งเป็นแบบอย่างของสังคมที่ดีในทัศนะของชาวพุทธ จึงมีลักษณะสำคัญที่สะท้อนมาจากพระวินัยบางส่วน ดังต่อไปนี้

^{๕๕} สุชิน ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน (พระนคร : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2524), หน้า 425.

1. รูปแบบสังคม สังคมสงฆ์เน้นในเรื่องอิสรภาพ คือ เป็นสังคมที่ให้อิสระเต็มที่ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมสามารถฝึกฝนการพัฒนาตนเองและทำประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างเต็มกำลัง ระเบียบข้อบังคับทางสังคม (พระวินัย) มีน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็นแก่สมาชิกโดยส่วนรวม
2. รูปแบบการปกครอง นับได้ว่าเป็นความอ่อนตัวมากที่สุดเรียกว่าระบบอุปถัมภ์ ได้แก่ การมอบหมายให้พระเถระผู้ใหญ่ปกครองดูแลสั่งสอนศิษย์ของแต่ละคนเป็นอิสระแก่กันและ ผู้จะมาบวชก็มีสิทธิ์ที่จะเลือกบวชอยู่ในสำนักของพระเถระรูปใดก็ได้ที่มีความสามารถ
3. ความสัมพันธ์ในสังคม แม้จะมีระบบการเคารพในอาวุโสถึงเวลาประชุมทำกิจธุระของสงฆ์ (สังฆกรรม) แล้ว พระทุกรูปมีสิทธิ์ที่จะพูดแสดงมติเท่าเทียมกันทั้งสิ้น และต่างก็มีหน้าที่เข้าร่วมกิจกรรมของสงฆ์ จะขาดไม่มีเหตุผลหรือไม่บอกกล่าวไม่ได้
4. การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคม อาศัยสันติวิธีทั้งสิ้น เช่น การเปิดโอกาสให้พระภิกษุอื่นวิพากษ์วิจารณ์ได้ (การพิจารณาตนเอง (ปลงอาบัติ) การพิจารณาข้อผิดพลาดโดยใช้ธรรมวินัยเป็นเกณฑ์ตัดสิน และการให้สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์ คือ ไม่คบค้าสมาคมด้วย เป็นต้น
5. กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน สังคมสงฆ์เน้นการไม่สะสมทรัพย์สินส่วนตัว นอกจากของใช้ส่วนตัวที่จำเป็นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการมีทรัพย์สินมากเป็นพันธนาการอย่างหนึ่ง และเป็นเหตุให้เกิดกิเลสและทุกข์ ดังนั้นเมื่อภิกษุได้ทรัพย์สินส่วนเกินมาจะต้องอนุญาตให้ภิกษุองค์ก่อนมีกรรมสิทธิ์ร่วม (วิกัป) หรือให้เป็นทรัพย์สินของสงฆ์ไป แม้แต่สิ่งที่มีผู้พิจารณาให้ไว้ หากยังไม่ต้องการใช้ก็ต้องฝากไว้กับฆราวาสให้ดูแลแทน ฆราวาสที่ทำหน้าที่แทนสงฆ์เรียกว่า ไวยาวัจกร^{๕๕}

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า 155-272.